

ТРЕЋИ ДЕО

ПОГОВОР И РЕЗИМЕ

ПОГОВОР

Падом берлинског зида и сломом социјалистичког система постсоцијалистичке земље Европе, почетком 90-их година XX века врше озбиљне економске реформе, односно трансформацију – транзицију својих привреда из централно-планских у тржишне. За разлику од већине других пост-социјалистичких земаља Србија је са закашњењем од једне деценије кренула у суштинске економске реформе. Тако велико временско кашњење је огроман недостатак, али је то – у исто време – била и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су пролазиле друге привреде у транзицији.

Од почетка 90-их година XX века пратио сам како се одвијају реформе у три веома карактеристичне привреде у транзицији: *Пољској* (где сам давно – још као студент - био два лета на стручним праксама), *Словенији* (где сам докторирао – у тада заједничкој нам држави СФРЈ) и *Русији* (где сам живео и радио у периоду 1991-1997. године и у том периоду написао две књиге и објавио преко 70 текстова посвећених транзицији у тој земљи) и било ми је јасно да ДОС – који је преузео власт у земљи октобра 2000. године – нема јасан план шта треба чинити како би земља кренула путем економског просперитета. Управо је то ситуација која омогућава да *међународна заједница* понуди своје “добре услуге” (кроз већ готове програме реформи и иностране “саветнике”), водећи, пре свега, рачуна о својим (интересима светске олигархије и крупног капитала), а не интересима наше земље и њених грађана.

Одмах после *српске октобарске револуције*, поред текстова које сам писао за угледни економски часопис *Финансије*, написао више текстова – и покушао да их објавим у штампаним средствима масовних информација. Али то је било време револуционарне еуфорије и уредници нису били склони текстовима које сам им предлагао. Изузетак је био уредник дневног листа *Данас* који ми је рекао да мојим текстовима невољно ремети општу слављеничку атмосферу али ће их објавити пошто зна да сам на првим више-страначким изборима у Србији 1990. године био (као не-страначка личност) кандидат за републичке парламентарне изборе на листи Демократске странке.

Међутим, и у дневном листу *Данас* објављена су тада само два моја текста (“*Рецепт за колонијалне земље*”, 30.10.2000, те “*Да ли су нам потребне радикалне економске реформе?*”, 8.11.2000). У њима сам покушао да истакнем чињеницу да се према првим потезима и изјавама лидера нових власти (а нарочито водећих економиста – пре свих, такозваних експерата окупљених око Г 17 плус) може констатовати да, нажалост, нису извучене никакве поуке из веома богатих искустава других привреда у транзицији.

Сам наслов текста (*Рецепт за колонијалне земље* - који је написан и објављен само неколико дана после извршене *српске октобарске револуције*) сугерише да се нова власт неће определити за програм економске модернизације земље који би се спроводио у интересу већине њених грађана, него за један универзалан, већ готов неолиберални програм економских реформи који се спроводи у интересу светске олигархије и крупног капитала, те једног уског компрадорског слоја који се формира у земљи.

Последњих година већина економски часописи (међу којима и *Финансије*) само повремено излазе, те су саветовања Научног друштва економиста била једна од ретких места на којима су могли да се изнесу различити ставови. Сви реферати са тих саветовања касније су и објављивани у часопису Економског факултета у Београду – *Економским анализама*.

Наслови реферата са саветовања Научног друштва економиста („Србија на добром реформском путу или не?“, „Да ли се пречицом може стићи до здравог банкарства?“, „Транзиција у Србији – да ли је неуспех био неизбежан?“, „Године пропуштених шанси – транзиција у Србији“ ...), као и наслови књига које сам у међувремену објавио („Монетарни и тржишни фундаментализам – као алиби за некомпетентност“, „Washington consensus - кодификовани програм економског неоколонијализма“, „Бећарска економија – транзиција у Србији“...) јасно указују на карактер актуене економске реформе у Србија

Моји реферати су у *Економским анализама* (бројеви 12/02, 12/03, 12/04, 4/05, 4/06), по правилу, (као и текстови објављени раније у часопису *Финансије* – бројеви 9-10/00, 1-2/01, 3-4/01) били од стране уредништва, уз различите изговоре, скраћивани – цензурисани, да би на крају (2006. године) избором новог председника Научног друштва економиста и новог председника Програмског савета и Редакцијског одбора завршили у «кошу» за отпадке. Из Научног друштва економиста су ме позвали (крајем 2006. године) да пријавим реферат што сам и учинио – благовремено им га доставио (поштујући и дужину текста коју су захтевали). Два дана пред почетак Конференције бивам обавештен да због великог броја приспелих радова мој реферат није прихваћен за официјелни програм Конференције. После тога уследила је моје писмо Програмском савету где сам, између осталог, написао:

Ваша одлука да прво од мене тражите да напишем реферат за наш традиционални децембарски скуп који организујете, а два дана пред његов почетак ме обавестите да реферат (**ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА, СТАБИЛИЗАЦИЈА, ПРИВАТИЗАЦИЈА – Програм модернизације Србије или програм економског неоколонијализма**) који сам Вам доставио у року који сте захтевали - због великог броја приспелих радова – нисте прихватили за официјелни програм Конференције, разлог је због чега Вам се обраћам.

Већину мојих текстова са ових наших скупова до сада сте скоро редовно цензурисали (видети у *Економским анализама*, децембар 2003, мој апел да то не чините), а сада сте направили нови искорак и мој рад у целини забранили за јавну презентацију. Сматрао сам и сматрам да на овим нашим скуповима, (поготово што их организују институције тако звучних имена – *Научно друштво економиста, Академија економских наука, Економски факултет*) треба да се чују различита, па и супростављена, мишљења, а не само мишљења економиста истомишљеника – неолиберала.

Међутим, одлука коју сте донели је и најбоља потврда исправности неких од мојих ставова које сам изложио и у реферату који сте забранили. У њему сам, између осталог, написао и следеће: *Поставља се питање како то да је неолиберални програм радикалних економских реформи (и поред негативних искустава које су многе земље имале спроводећи га) толико популаран и скоро једнодушно прихваћен од наше политичке и економске елите.*

Пре свега, треба имати у виду да светска олигархија и крупни капитал имају своје интересе, а уз то поседују огроман новац и преко њега и све утицајније медије. Од светске олигархије и крупног капитала зависи који пројекти ће бити финансирани и ко ће на њима радити (и добро зарадити), ко ће добити разне стипендије, грантове и путовати на међународне скупове, ко ће бити уводничари или медијатори стручних скупова, учесници »стручних« емисија на њиховим »реформским и независним« средстава јавног информисања преко којих ће медијски да буду промовисани у водеће »експерте« и буду кандидовани и за кључна економска места у држави. Најревноснији међу њима имају шансу да постану добро плаћени чиновници међународних институција или саветници светске олигархије у некој од неразвијених земаља.

Истине ради треба рећи да ваш поступак није нешто што се среће само на нашим просторима. Ригидне комунистичке идеолошке комисије замењене су економско-политичким идеолошким апаратом који данас функционише

на један много суптилнији начин. Тако у угледном *Le Monde diplomatique* (српско издање, јун 2003) пише:

По степену утицаја који имају на државни апарат у најразвијенијим земљама света, пре свих САД и В. Британији, неолиберали су у позицији да утичу на политичке токове и на одлуке мултилатералних институција, посебно на „свето тројство“ које чине ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација. Ведрећи и облачећи у медијима који су доминирали над светским јавним мњењем, неолиберали су могли да бојадишу или пак потпуно да укину информације које им нису по вољи, а посебно оне које се односе на бројке везане за стопу развоја. С обзиром да стоје на позицији силе у одељењима за економију најугледнијих светских универзитета, будно мотре да ни један једини економиста-дисидент не буде примљен за професора како не би уживао у престижу које би му пружало професорско звање.

У земљама које су у процесу развоја, снажне менгеле неолиберализма су још јаче стиснуте. Многе владе су принуђене тек да преживљавају због политике ММФ-а, Светске банке и најбогатијих земаља, чија финансијска подршка им је неопходна иако таква политика доводи до бесконачног ваљања у блату економске кризе у процесу развоја... Предлози за алтернативна решења су све малобројнији јер интелектуалци немају довољно поверења у нове идеје које би изазвале и надјачале устаљену, круту праксу неолиберализма. Неки од њих су чак и пребегли у супротан табор неолиберала у чему нема ничег чудног с обзиром да једна консултација за рачун ММФ-а или Светске банке доноси онолико новца колико се у нормалним околностима заради вишегодишњим преданим радом на универзитету бројних неразвијених земаља.

Контролишући тако глобални политички и интелектуални домен, неолиберали располажу свим средствима с којима могу да претворе у безначајни, усамљени глас сваког ко се усуди да их критикује. Наравно, уколико их кроз невидљену медијску машинерију не прогласе

неспособним да схвате „шта се то, забога, заправо заиста дешава око њих“. Тако, свака озбиљна дебата бива сасечена у корену, а дисиденти се држе у строго чуваном резервату, систематски игнорисани од медија, што све заједно доприноси јачању и доминацији либералне доктрине... Упркос неоспорном неуспеху, неолиберална догма о предностима слободног тржишта и даље се намеће захваљујући економско-политичком идеолошком апарату који, по својој величини и утицају, нема пандама...¹

У кратком одговору, на мој допис, председник Програмског савета и Редакцијског одбора истиче да су сви приспели дебатни радови подвргнути рецензији од стране

---

¹ На крају овог писма написао сам и следећи *postscriptum*: Када сам написао овај датум, сетих се да сам управо на данашњи дан пре нешто више од 20 година био ухапшен (због сумње да сам починио кривична дела из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ – *вербални деликт или деликт мишљења*) и „смештен “ међу дугогодишње робијаше и полицијске провокаторе у ћелији затвора „Туњице“ недалеко од Бањалуке, а потом и избачен са Економског факултета у Бањалуци, где сам – до тада – радио као доцент на предмету Монетарна економија). У званичном саопштењу које је пренела скоро сва тадашња југословенска штампа окривљен сам да сам кроз *приватно дружење испољавао негаторски став и ниподаштавао основне вредности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а и социјалистичке револуције, братство, јединство и социјалистичко заједништво, те омаловажавао личност и дело друга Тита, доводећи у сумњу темељна уставна одређења... Коментаришући Устав из 1974. године говорио је да је он донет под притиском хрватских националиста, да је њиме Србија ослабљена, распарчана и дезинтегрисана – у распаду, да ужа Србија нема никаквог утицаја у одлучивању на нивоу Федерације и да зато све више заостаје у развоју... У његовим иступањима елорификована је и западна демократија и вишепартијски систем, те негирана демократија у нашем систему, истицана угроженост слободе говора и мисли у социјализму, који је по његовом мишљењу синоним за сиротињу, у којем су људске слободе угрожене. Нападана је наша несврстана спољна политика, којој су дани „одбројани“ и сл. Грубо је клеветао, нападао и вређао личност и дело друга Тита наводећи претерани раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности. За Председништво СФРЈ говорио је да је „веће стараца“ које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата...*

Редакцијског одбора састављеног од седам угледних професора, те да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима. На то је следило моје следеће писмо:

Драго ми је да сте јучерашњи одговор Ви потписали пошто је претходни допис – у коме ме обавештавате да мој рад није прихваћен за официјелни програм – био потписан са Програмски савет, а два њена члана (од седам угледних професора - како Ви пишете) са којима сам, једино у међувремену, разговарао рекоше ми да нису упознати да је мој рад уопште стигао, а поготово да је одбачен. Морам одмах да Вам одам признање на ревности и суптилности са којом се (налазећи се на челу Програмског савета и Редакцијског одбора) борите, као непогрешиви правоверник, за чистоту економске (неолибералне) мисли, али и на ефикасности коју при томе постижете. Одлично демонстрирате шта чека оне који се усуде да посумњају у исправност владајуће неолибералне доктрине и покушају да заталасају и поремете тренутно успостављене и сада владајуће економске догме.

Убеђен да је питање транзиције највећи професионални (али и морални) изазов ове генерације економиста, те да од начина како она буде реализована пресудно зависи судбина наших потомака, сматрао сам да није поштено да се задржавам само на углађеним академским расправама него да на многе појаве треба и директније јавно да укажем, независно од тога да ли ће се неко у њима препознати. Заузевши такав став био сам свестан ризика који тиме на себе преузимам, па и тај да ме (доктора економских наука и редовног професора универзитета са објављених више од десет књига и преко стопедесет радова из економске проблематике) Ви и Ваши рецензенти прогласите *неспособним да схватим шта се то заиста дешава око нас*, те јасно покажете како ћете јавност заштитити од свих (по Вашем суду) погрешних мишљења.

Мислим да нема потребе за наставком нашег дописивања јер је јасно о чему се овде ради без обзира на Ваше

уверавање да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима. Поготово што ћу ускоро и овај рад јавно објавити (као што сам у међувремену интегрално објавио и све радове које су до сада само цензурисани – скраћивани), а време је најбољи судија и видећемо ко је од нас био у праву.²

---

² На крају овог писма написао сам и следећи *postscriptum*: Постоји не мали број књига којим се често враћам и ових дана осетио сам потребу да у руке поново узмем ТВРЂАВУ и из ње прочитам неколико странице. Меша Селимовић пише о времену од пре више векова и једном тадашњем скупу - *седам угледних људи* са кадиефендијом – сазваном како би се осудио човек који је посумњао у тада владајуће догме и још се дрзнуо да то јавно саопшти.

Ја сам пошао у библиотеку, да наставим читање Мевлијиних стихова о Сарајеву. Као да је говорио о мени и о данашњим људима, као да није прошло цело столеће. Зар време стоји ? Питао сам се, не знајући да ли ми је то утеха или нова горчина. Зар се људи не мењају ?

Меша Селимовић, ТВРЂАВА

Горе, у прочељу, устао је Џемал Зафранија, и почео да говори. Рекао је да је по наређењу часног и поштованог кадиефендије замолио најугледније људе да дођу на овај скуп, на чему им он, у своје име, захваљује. У нашем граду је боравио неки пробисвет Рамиз, позната ништарија, који за себе тврди да је студент Ал Азхара, што је сигурно лаж, а ако је истина, то је срамота за њега а не за Ал Азхар. Нико нема ништа против тога што је он био у граду, наша гостољубивост и отвореност позната је свакоме. Нико није ни против тога што је он држао предавања, реч је свакоме слободна, али се тај безверник и незналица усудио да људима говори најстрашније ствари. Тај бјесомучник је нападао наше законе, веру, државу, чак и пресветлог цара. Тај зликовац је сипао отров цео месец дана, из ноћи у ноћ, пред пуном џамијом. И нико, баш нико, за пуних тридесет дана, није устао да одбије такво богохуљење. Можемо ли трпети да сваки злочинац, само кад му се то прохтије, плује на наше светиње?

Неће више! – рекао је кадија мрко, прекинувши лепо извезен Зафранијев говор. Ви ћете рећи шта имате, али оваквог злодела у моме кадилуку више неће бити, а ни овакве несмотрености. Надам се да ћете рећи све што мислите, без обзира шта ја мислим. А сад говорите !

Први је устао мој несуђени добротвор Мула Исмаил. Не знам како је ухватио да је реч о непријатељу царства, али ту није

погрешио. Пред нама је питање непоштовања власти, питање непоштовања закона, питање непоштовања вере. А то слуги на кугу. Целог овог месеца завијали су пси, и то слуги на кугу. Онај ко доноси кугу сигурно је опасан. То, додуше, не треба доказивати, али је потребно рећи.

Мудерис Рахман је објаснио корен и разлоге настанка хамзевијског учења, које одриче сваку власт и проповеда неред. Из многих података, година, имена, мутних израза, извукао сам за себе закључак, а богзна је ли тако, да се то учење појавило, не знам када и не знам где, као последица сиромашења и незадовољства народа, чији су услови живота били тешки. Данас је то учење бесмислено јер свако види да данашњи сељаци добро живе.

Мудерис Нуман је свој говор засновао на тврдњи да је погрешно свако учење којему вера није темељ. Он одлучно заступа слободу мишљења, без тога нема напретка ни среће, али слободу мишљења у оквиру Курана, јер мишљење изван Курана није слободно већ назадно. Тешко грешу и непријатељ нам је сваки онај ко слободом сматра слободу од божијих заповести. То није слобода већ најгоре ропство. А робовање мраку и сатани смртни је грех, против кога се мора поћи у свети рат.

Илијаз – ефендија је рекао да му је жао и да га је стид што дајемо толико слободе онима који је не заслужују. Наша је дужност да бдемо, да све знамо, да се супростављамо. Неће клонити, бориће се док је даха у њему, али моли кадију да му помогне, кад неће они који су дужни.

Хамзи – ефендија види смисао овог скупа у неопходном заштравању борбе против непријатеља. И није Рамиз један, с њим је најлакше. Има на стотине младих Рамиза, треба то отворено рећи, који нам бацају клипове под ноге и ометају нас у напорима да извршавамо свој свети задатак, да учврстимо веру и царство.

А онда је устао белобради хафиз Абдулах Делалија кога сам увек сусретао с поштовањем, због благог осмеха и лепе речи за сваког. У почетку је говорио што и остали, и сви су слушали поспано. А онда је засвирао на своју свиралу, и снене учтивости је нестало, одједном. Рекао је да је против свега што је говорио Рамиз, а што је младић толико времена говорио свашта, криви смо ми, сви. Зато што нам је сведно, ништа нас се не тиче осим нас самих, сувише мислимо на своју корист и на добра овога света. Чудимо се што нам нико ништа није рекао, што су га људи крили. А ја се, видите, не чудим. Зашто би нам рекли ? Какве ми везе с народом имамо ? Мало и све мање. Границе су успостављене између нас и народа. Ово није једна држава, ми стварамо своју, народ своју. И не кривите народ. Кривица је у нама, у нашој охолости, себичности, безобзирности, у хиљаду глупих навика без којих не можемо замислити живот. Једино себи задржавамо право да мислимо, да указујемо на пут којим треба ићи, да одређујемо

И заиста, није прошло много времена, а светска економска криза је практично ставила тачку на теоријске спорове о економском неолиберализму. Тако редакцијски уводник у једном од најугледнијих светских часописа „Фајненшл тајмс“ (*The Financial Times*, 22. 05. 2008) – који је посвећен закључцима управо објављеног Извештаја Комисије за раст и развој – почиње реченицом: „*Вашиingtonски консензус – стабилизуј, приватизуј и либерализуј – мртав је*”,

Наиме, 2006. године је формирана Комисија за раст и развој (на челу које је био нобеловац Мајкл Спенс, а у њеном раду је поред 21 сталног члана из 18 земаља, учествовало још око 300 угледних стручњака) и она је проучила искуство и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава у периоду од 1950. до 2005. године, с циљем да земаља у развоју понуди препоруке у вези са оптималном дугорочно одрживом стратегијом развоја.

Закључак Комисија је да нема јединственог рецепта за развој, али оно што је заједничко за анализираних 13 економски најуспешнијих држава јесте да су на челу ових држава биле веома способне, активне и прагматичне владе

кривице и казне. Јесте ли кадкад помислили, по чему ће нас народ запамтити? По страху који сејемо? По безобзирности којом се бранимо? По тешком животу о којем се не бринемо? По празним речима које просипамо? Нико не помисли на наше грешке, нико не помену дубље разлоге наших невоља. А зашто? Не мислим да сви мислите тако као што говорите, било би страшно кад би то била истина. Не верујем да то чините из користољубља, било би недостојно звања које вршите. Је ли то онда из страха да се не замерите некоме ко је изнад вас? Ако је тако дубоко вас жалим. Молим кадију и све вас, да ми не замерите што говорим овако отворено. Сувише поштујем и вас и себе да бих ћутао а мислио другачије, или говорио другачије него што мислим.

Не уставши, кадија је завршио разговор, рекавши да је, без обзира на нека усамљена погрешна мишљења, скуп показао високу свест и оправдао његова очекивања. Разлике у мишљењима, није било, и та јединственост ће нас подстакнути на веће напоре за очување и учвршћење свега онога што нам је свето.

које су имале кључну улогу у развоју економије и биле посвећене економском расту.

Овакав закључак је у потпуној супротности са владајућом неолибералном економском догмом, као и констатација из Извештаја да анализирани земље, у спровођењу развојне политике, нису биле превише наклоњене слободном тржишту. Често су прибегавале потцењивању вредности домаће валуте и заштити домаће привреде од спољне конкуренције.

Поред тога, из Извештаја је видљиво да су се сви успешни модели базирали на високој стопи штедње и инвестиција, те да инострано задуживање не може да буде адекватна замена за домаћу штедњу.

У јулу 2008. године и нобеловац Џозеф Стиглиц је објавио веома запажен текст под називом: *Крај неолиберализма* (<http://www.project-syndicate.org>) који почиње следећим пасусом: *Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног „Вашингтонског договора“ и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку, и то не само у економском развоју...*

На крају текста Џозеф Стиглиц каже: *Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде просветљење међу згуснутим облацима који су се надвили над глобалном економијом.*

X X X

Крајем 2008. и почетком 2009. године дао сам интервјуе за часописе *НИН* (20.11.2008), *Печат* (16.01.2009), *Нову српску политичку мисао – НСПМ* (25.02.2009), те *Франкфуртске Вести* (06.02.2009), и у сваком од њих сам наглашавао да је светска економска криза нашим реформаторима стигла „у прави час“ јер ће све проблеме српске привреде оправдавати управо овом кризом. У наставку преносим интервјуе из часописа *Печат* (*Светска криза је изговор за неуспешну политику*) и *Нова српска политичка мисао* (*Крах привида стабилности динара и здравог банкарског система*).

СВЕТСКА КРИЗА ЈЕ ИЗГОВОР

ЗА НЕУСПЕШНУ ПОЛИТИКУ

Сведоци смо озбиљне светске економске депресије, кризе либерализма и краха тржишног фундаментализма. Да ли наша управљачка елита има адекватне одговоре на изазове са којима се суочавамо ?

Пре свега, историја нас подсећа да глобализација у којој живимо на прелазу XX и XXI века није прва глобализација. Светска привреда се чак брже повезивала крајем XIX и почетком XX столећа, када се сматрало да капитализам делује као слободна тржишна привреда у којој ништа не спречава развитак производних снага и у којем понуда сама ствара тражњу и осигурава равнотежу. Велика економска криза 30-их година прошлог века је распршила илузију либералног капитализма о функционисање “невидљиве руке” тржишта. Данашња глобализација се од претходне - од пре једног столећа – разликује, пре свега, по превласти финансијске над реалном привредом.

Многи аутори у свету сматрају да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма на

прелому XIX и XX века. Такав систем организације друштва (у којем профит, капитал и тржиште постају циљеви сами за себе) човека, са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу, и немилосрдно и брутално га измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Исти аутори сматрају да је слободно тржиште само довело до монопола, с једне стране, те да је, с друге стране, у растуреном и атомизираним друштву хронични страх од неизвесности утицао на психичку нестабилност људи што је директно гурнуло масе у наручје фашизма.

Данас је свет, на прелому два миленијума, поново у знаку глобализације (мондијализма) – као кључног планетарног процеса који је у својој суштини веома противуречан. Са једне стране, имамо необично дуг период динамичког раста светске привреде и фантастичан развој модерних технологија, а са друге стране живимо у све неправеднијем свету и друштву које је већ одавно у великој кризи духовности. Док огромна већина становника Северне Америке, Јапана и Западне Европе живе у благодостању половина човечанства живи у сиромаштву, више од трећине у беди. Око 800 хиљада људи пати од неухрањености; готово милијарда је неписмена; милијарда и по нема питку воду, а преко две милијарде људи још нема струју. Поред тога, афирмише се сила права, а веома често примењује право силе; афирмише се демократија и људска права, а ствара ауторитарна светска држава, с једне, те умножава број малих и слабих држава под (званичним или фактичким) протекторатом НАТО-а, с друге стране; афирмише се заштита људских права, а »хуманитарне« војне интервенције се свде на геостратешке интересе моћних за контролом над оскудним природним ресурсима; афирмише се борба против тероризма, а легализује глобални тероризам моћних, итд.

Суштинско разумевање глобализације и њених драматичних и противуречних процеса претпоставка је успешне модернизације сваке земље, па и Србије. Наша

политичка управљачка елита није била у стању да пружи адекватан одговор на овај епохалан изазов. Ми смо у последњој деценији двадесетог века као одговор на противуречне процесе глобализације покушали да пронађемо у изолацији, па и супротстављању глобалистичким токовима. Цена која је за такав неадекватан одговор плаћена добро нам је позната. После смене старог режима, ДОС-овска власт је, на почетку трећег миленијума, одговор тражила у другој крајности. Уместо сатанизације глобализације и истицања само њених тамних страна, нова политичка елита у нашој земљи види само светле стране глобализације и у потпуности се (или боље рећи, нас) препушта њеним процесима.

Тако смо уместо љутих антиглобалиста добили ватрене мондијалисте. Од несхватљиве ароганције отишли смо у потпуну сервилност према моћницима светске заједнице. Уместо сулудог настојања да се фронтално супроставимо »захукталој машини« глобализације и мењамо »неправедни светски поредак«, своју судбину смо без размишљања препустили у руке других – овдашњих »господара света« очекујући да ће они бринути о нашим интересима о којима нисмо спремни сами да се бринемо. При томе испуштамо из вида да они (за разлику од нас) искључиво воде рачуна о својим интересима који се, по правилу, остварују на уштрб интереса других, па и наших. Оба ова екстрема, односно крајности, су једнако опасне и погубне за сваку малу, па и нашу, земљу. Између ових крајности треба тражити оптимално решење, што је кључни изазов на који треба дати адекватан одговор. То није могуће учинити уколико се суштински не разуме глобализација и њени драматични и противуречни процеси. То је и разлог због чега нису могли бити понуђени адекватни одговори на економске изазове глобализације.

Који су ту економски изазови глобализације ?

Глобални економски развој опредељује се дејствима две супротстављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима светске олигархије и транснационал-

ног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система, с друге стране. Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и аутентичне националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оштро супротстављени) интереси, различити системи вредности, разни инструменти деловања итд. Очекивали смо да ће Србија да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем домаће компрадорске елите која бива укључена у периферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (заменејући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То

се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем политичке нестабилности и хаотичног стања у друштву (стални притисци и уцењивања), подривањем ауторитета државе и њених темељних институција (владе, парламента, судства, армије...), потискивањем националне свести деструктивним деловањем анационалних страних идеологија, релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука ...) као и позитивног наслеђа националне историје, корумпирањем и деморалисањем домаће елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмереност), обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се стављају под контролу фактора ван земље (и који представљају својеврсну медијску машину за промоцију компрадора и сатанизацију истинских патриота) итд.

Једна од првих наших реакција на изазове глобалне финансијске кризе био је аранжман са ММФ-ом.

Наша владајућа елита последњих двадесетак година не само да није у стању да предвиди глобална кретања у свету и догађаје које треба спремно дочекати, него и касни за догађајима када се они догоде, а када и предузме неке мере оне су најчешће погрешне. Када је крајем 80-их година XX века пао берлински зид код нас се 90-их година још увек покушавао да сачува социјализам, када су се модели реформисања привреда засновани на неолибералном тржишном фундаментализму у бившим социјалистичким земљама 90-их година прошлог века показали неуспешним, ми се почетком XXI века опредељујемо управо за такав модел економских реформи, данас када је ММФ на издисају и када му предстоји укидање или темељно реформисање (пре свега због чињенице да су многе земље – па и Србија – по његовом диктату реформисале своје привреде и постигле катастрофалне резултате) наша управљачка елита позива у помоћ управо ММФ.

Подсетимо се да се наша управљачка елита, после 2000. године, управо уз свесрдну помоћ ММФ-а определила за програм економских реформи који се заснивао на Вашингтонском договору (разрађеном од стране ММФ, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и USAID-а). Теоријска основа овог неолибералног програма, заснована на неокласичној економској мисли, практично се ослања на превласт америчког модела чисте тржишне привреде над европским моделом социјалне тржишне привреде. Тако су се програми за земље у развоју заснивали на теоријски веома спорној претпоставци да тржиште само по себи води ка ефикасним исходима, те да су непожељне државне интервенције на тржишту. Сматрало се да је сасвим довољно, у што краћем року, извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни раст. Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере.

На саветовању Научног друштва економиста 2003. на констатацију тадашњег гувернера Народне банке да је тешко објаснити незадовољство грађана Србије нивоом стандарда, и да су очекивања грађана нереална, јер је потрошња у Србији за 5% већа од бруто домаћег производа (БДП) реплицирали сте и, између осталог, рекли да су грађани свесни да се и не живи тако лоше када види да у земљи све »стоји«, те да је незадовољство изазвано, пре свега, тиме што народ види да се власт понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што распродаје очевину и задужује се код комшија. Да ли се у међувремену нешто суштински променуло ?

Ситуација је слична, само што је пре пет године потрошња била за 5%, а последњих година за око 30% већа од БДП (једноставно речено више трошимо него што стварамо). То је било могуће јер је Србија од 2001. године до сада забележила девизни прилив од преко 30 милијарди долара само по основу приватизациони прихода и нових

задуживања у иностранству. Тај прилив је највећим делом усмерен у потрошњу и тиме је грађанима пружана илузија „бољег живота“.

У међувремену, већина државне (друштвене) имовине је распродана и најатрактивнији део је прешао у руке странаца. Спољни дуг, који је крајем 2000. године износио мање од 11 милијарди долара (и поред отписа 4,7 милијарди долара) значајно је повећан и данас износи око 30 милијарди долара. Спољнотрговински дефицит који је у Србија до 2000. године био мањи од 2 милијарде долара годишње у 2008. години износи месечно више од једне милијарде долара. Тако да смо у периоду 2001-2008 године имали већу вредност увоза од извоза за више од 50 милијарди долара. Србија се на листи Светског економског форума, сачињеној по висини инфлације у 2007. години, налази на неславном 124. месту од укупно 131 рангиране земље. Према званичним подацима Републичког завода за статистику број запослених у Србији је 2007. године и у апсолутном износу мањи него 2001. године. У земљи долази до раслојавања становништва и брзог истезање социјалне пирамиде са оштрењем врха и пролетаризацијом средње класе.

Раст бруто домаћег производа (БДП) кретао се у периоду 2001-2007. године од 2,5 до 8,4% што је на нивоу просека других земаља у транзицији. Према подацима Европске банке за обнову и развој, у периоду 2000-2007. година, од 29 земаља у транзицији – 14 земаља је имало виши, а 3 земље сличан раст БДП као Србија. Овакав раст БДП у наведеном периоду је више него скроман ако се има у виду чињеница да је Србија кренула са изузетно ниске статистичке основе, јер се њен БДП у 90-им годинама више него преполовио (због распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу и прихват стотина хиљада избеглица, последица економских санкција, хиперинфлације, НАТО агресије итд.), те да је Србија забележила значајан девизни прилив по основу приватизационих прихода и нових задуживања у иностранству. Поред тога, и сама структура раста БДП-а показује да 4/5 тога

раста отпада на секторе трговине, саобраћаја и финансијског посредовања. Циник би рекао: мада је домаћа производња добрим делом «угушена», БДП расте из године у годину јер велике количине увозних роба треба довести (раст саобраћаја), продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора). У исто време, индустријска производња је у 2007. години била за 4% мања него 1998. године – години пред НАТО агресију и у време економских санкција према Србији.

У књизи «Бећарска економија» коју сте објавили почетком овога лета Ви пишете да неодговорна економска политика у Србији може да траје још неко време (преостаје још продаја *Телекома, ЕПС-а, НИС-а, Галенике, ЈАТ-а, Аеродрома, осигуравајућих кућа, војне имовине ...*), а онда наступа период када се неће имати шта продавати, и долази крај лагодном бећарском животу. Због тога се сада грађанима даје лажна нада да се такав бећарски живот може наставити добром женидбом старом дамом сумњивог морала (уласком у ЕУ). Да ли ће глобална економска криза убрзати крај лагодног бећарског живота ?

И без глобалне економске кризе лагодни бећарски живот дуго не би трајао: много имовине није остало за приватизацију, а земља је већ презадужена тако да на значајније износе нових кредита није било могуће рачунати. Светском финансијском кризом само је допринела да се већ сада (а не кроз годину-две) суочимо са неминовном суровом реалношћу српска привреда која је резултат, пре свега, погрешне економске политике коју годинама спроводе наши реформатори. Због очигледне несташице финансијских средстава, у условима глобалне економске кризе, приватизација преостале имовине представљаће пре чин распродаје него продаје, уколико уопште буде заинтересованих купаца за њу. То потврђује и недавна неуспела приватизација ЈАТ-а.

У ситуацији када већина наших грађана са зебњом очекује додатне економске потешкоће са којима ће се земља већ суочава и са којима ће се суочавати наредних месеци и година, то као да најмање брине српску управљачку елиту, пре свега, владине економске реформаторе. Ма како то, на први поглед изгледало парадоксално, светској економској кризи обрадовали су се наши реформатори јер ће сада све економске проблеме српске привреде оправдавати управо овом кризом и још ће тврдити да управо сада када су њихове „генијалне“ реформе могле да нам обезбеде толико обећавани „бољи живот“ у томе их онемогући неочекивани слом светске економије.

АНТЕРФИЛЕ 1

КОМПРАДОРИ –

СТРУЧЊАЦИ ЗА ВАРВАРСКА ПИТАЊА

Португалска империја на Истоку почивала је на домаћим посредницима званим *comprados*. Кад су 1842. године Британци добили опијумски рат против Кинеза, исто су тако пронашли домаће «стручњаке за варварска питања», који су говорили *пиџин-енглески*, да им воде послове на локалном нивоу. Оно по чему су се ови људи издвајали јесте презир које су гајили према своме народу, његовој култури и историји. Постајали су космополите и некритички (подражавалачки, а не на креативан начин) су прихватили све што је долазило од стране колонизатора. Упорно понављајући да се у земљи ништа добро не може да уради «без спољних притисака» (у савременој варијанти су то ММФ, Европска унија...) ширили су дефетизам у сопственом народу и афирмисали поданички менталитет, те заговарали старатељство над сопственим народом, а себе нудили за посреднике – *стручњаке за варварска питања*.

АНТЕРФИЛЕ 2

КО ЋЕ У КОГА ВИШЕ УЛОЖИТИ: ФИЈАТ У СРБИЈУ ИЛИ СРБИЈА У ФИЈАТ ?

Аранжман Србије и ФИЈАТ-а био је веома успешан предизборни маркетиншки потез актуелне српске управљачке елите. Време ће показати да ли ће тај аранжман донети неки бољитак и грађанима Србије.

Не улазећи у детаље потписаног уговора, поставља се начелно питања конкретног одређења српских власти: да ли је било мудро да држава улаже средства и стиче (мањинско) власништво у, не тако профитабилној, аутомобилској индустрији када се, кроз приватизацију, ослобађала (већинског) власништва у областима које су (биле и јесу) много профиталније ? Актуелни финансијски потрес у свету показује да се криза са финансијског сада прелива и на реални сектор где се аутомобилска индустрија показала као једна од најрањивијих. Ових дана многи произвођачи аутомобила у САД, Азији и Европи (па и ФИЈАТ) бележе огромне губитке и (за сада, привремено) обустављају или драстично смањују производњу.

Друго начелно питање везано је за обезбеђење великих повластица (пре свега, пореских) иностраном инвеститору. Истина оваква пракса је у духу програма реформисања привреда базираних на Вашингтонском договору. Подсетимо се да је Вашингтонски договор (развијен крајем 80-их година XX века) првобитно био намењен за земље Латинске Америке (касније ће бити од стране ММФ-а натуран и постсоцијалистичким земљама у транзицији, па и Србији).

Мексико и Аргентина су до 80-их година XX века биле једне од најразвијених земаља Латинске Америке. Биле су то класична земља државног капитализма. Економија

Мексика је добрим делом зависила од извоза нафте и када 80-их година XX века долази до пада цене нафте Мексико се нашао у великим финансијским проблемима. Да би добио кредите Мексико је морао да води економску политику по диктату ММФ-а. Извршена је широка либерализација којом су укинуте све протекционистичке мере којима јештићено домаће тржиште, масовна приватизације је, с једне стране омогућила транснационалним компанијама да под повољним условима дођу у посед најатрактивније мексичке имовине, а с друге стране девизни приливи од приватизације довели су до прецењене вредности домаће валуте што је са своје стране гушило домаће произвођаче. Нарочито бурно ове реформе су спровођене у време председника Карлоса Салинаса. Само у периоду од 1991 до 1993. године у Мексику је забележен прилив капитала из САД (углавном кроз приватизацију) од око 100 милијарди долара. ММФ је говорио о «мексичком економском чуду» и углавном је ћутао о «другој страни медаље» - огроман увоз из САД (само у 1993. години он је износио 50 милијарди долара) разорио је домаће произвођаче, а незапосленост је достигла 40% радно способног становништва. «Мексичко економско чудо» доживело је фијаско 1994. године када је преко 20.000 предузећа затворено и 700.000 радника остало без посла. ММФ и САД поново прискачу Мексику у «помоћ». Мексико је добио нове кредите у износу од 53 милијарде долара али је од Мексика тражено да настави неолиберални програм реформи, та да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања. Основни финансијски приливи усмеравају су у такозване «макилароде», односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено оснивање синдиката. Штета коју Мексико има од «макиларода» процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње. У исто време, $\frac{1}{4}$ становништва живи на граници смрти од глади, $\frac{1}{2}$ у условима беде која није била у Мексику ни у време диктатуре Диаса (крајем XIX и почетком XX века).

И о реформама у Аргентини које је, по рецепту ММФ, спроводио министар финансија Доминго Кавало такође се говорило као о «аргентинском економском чуду». И у Аргентини су инвеститорима такође биле дате невероватне пореске олакшице – ослобађање од пореза на 10, 15, 25 година или потпуно ослобађање на 5 година, а следећих 10 година 80% ослобађање од пореза. На тај начин је за само неколико година износ профита који је узвезен из Аргентине био већи од износа који су инвеститори уложили у аргентинску привреду. Када је (крајем 2001) дошло до краха «аргентинског економског чуда», народног бунта, обарања владе и одустајања од диктата ММФ-а, Доминго Кавало је побегао из земље и данас је професор на једном од престижних универзитета у САД.

Истина Аргентина и Мексико су нам географски много удаљени и њихово негативно искуство је и временски мало удаљено, те читаоце подсећам на свеже искуство суседне нам Мађарске (којој се у избегавању банкротства, пред којим се држава нашла, ММФ и ЕУ одобрили кредит од фантастичних 20 милијарди евра), земље коју су нам наши реформатори све до скорога наводили као пример успешности неолибералних економских реформи безираних на Вашингтонском договору (марљивог и послушног ученика ММФ-а).

КРАХ ПРИВИДА СТАБИЛНОСТИ ДИНАРА И ЗДРАВОГ БАНКАРСКОГ СИСТЕМА

Ових дана се навршило осам година од формирања прве ДОС-ове владе и почетка „експертских“ економских реформи у Србији. Оно чиме су се наши економски реформатори свих ових година посебно поносили јесте стабилан курс динара и здрав банкарски систем. Проф. др Јован Б. Душанић, свих ових осам година тврди супротно;

да су највеће грешке управо биле политика стабилног (прецењеног) курса динара и препуштање банкарског система у власништво иностраног капитала, односно да је то заложена разорна мина одложеног дејства која ће имати катастрофалне последице по српску привреду и њене грађане.

Крајем 2000. и почетком 2001. године Ви сте указивали на погрешан модел економских реформи за који су се определили „експерти“ Г 17, који су заузели кључне економске ресоре у новој ДОС-ој власти (Влади и Народној банци). Од тада Ви сте непрестано указивали да ће политика стабилног (фиксног) девизног курса у ситуацији значајног раста цена довести до прецењеног динара што ће бити погубно за српску привреду.

Оно што је очигледно јесте да ми последњих осам година, спроводећи политику прецењеног курса динара, имамо релативно стабилан (скоро фиксни) курс динара, који је, према водећим светским валутама, у наведеном периоду промењен за око 30%, мада је раст домаћих цена био десетороструко већи (300%). Остављајући по страни друге факторе (не)конкурентности наше робе, оваква политика прецењеног курса динара са своје стране »поскупљује« домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулише извоз, а подстиче увоз пошто страна роба постаје »јефтинија«. У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, а увоз економски веома атрактиван, што доводи до раста спољнотрговинског дефицита и »гушења« домаће производње. Подсетимо се само да се спољнотрговински дефицит у Србија до 2000. године био мањи од 2 милијарде долара годишње, а да он у последње време износи месечно једну милијарде долара. У исто време, индустријска производња је у 2007. години била за 4% мања него 1998. године – у време економских санкција.

Тако висок ниво спољнотрговинског дефицита покривао се, пре свега, значајним девизним приливима по основу приватизационих прихода и нових задуживања у ино-

странству. По ова два основа, од 2001. године до сада, забележен је девизни прилив од преко 30 милијарди долара. Управо овако велики девизни приливи омогућили су Народној банци Србије да води политику стабилног девизног курса. Упозоравао сам да ће ускоро са завршетком приватизације нестати и приливи по овом основу, а због презадужености земље тешко је очекивати приливе по основу нових задужења у иностранству и то ће бити крај привиду стабилности. Глобална економска криза само је убрзала неминовно суочавање са реалношћу, распршило илузију о стабилности курса динара и могућношћу дуго-рочног бећарског живота.

Ви тврдите и да се Народна банка пребрзо и недовољно припремљено определила за либерализацију уласка страног капитала у банакарски сектор, те наводећи искуства других држава залагали сте се да овај сектор остане у већинском српском власништву.

Када је ДОС-ова власт у Србији почињала са реформама у банкарској сфери било су позната, како позитивна тако и негативна, искуства других земаља у транзицији. Исто тако, знало се да је у свим земљама чланицама ЕУ, најмање 80 процената капитала водећих банака у домаћем власништву, док је у економијама у транзицији, изузимајући Словенију, тај удео много нижи, а у неким случајевима близу нуле.

Управо је искуство Словеније (која је у периоду 1993 - 1997. године извршила веома успешну рехабилитацију банкарског сектора) за Србију могло да буде од велике користи. Реструктурирањем банкарског сектора, Словенија је покушала да следи стратегију скандинавских и мање развијених «старих» чланица ЕУ: прво консолидација и очување међународне конкурентности банкарског сектора, а приватизација постепено и касније, кад домаћи капитал буде у стању да бар неку од већих банака задржи у већинском власништву домаћих институција способних да ефикасно допринесу државној стратегији економског развоја.

Главни елемент реструктурирања финансијског сектора је обнова главних словеначких банака. Обнова је била потребна због великих банкарских губитака и проблема са ликвидношћу и солвентношћу. Транзициони трошкови и цена независности Словеније на крају су се, као у „црну рупу“, слили у банкарски сектор (као што се то десило и у Србији са трошковима распада земље, економских санкција и НАТО агресије). Три највеће „старе банке“ (које су чиниле више од 50 одсто целокупног банкарског сектора) формално су стављене у програм опоравка 1993. године. До краја 1996. три словеначке банке биле су успешно опорављене, а програм рехабилитације формално им је укинут средином 1997. године. Словенија је успела да стабилизује привреду, санира банке (касније и сектор осигурања) без значајнијег мешања међународних финансијских институција и тек после тога изврши продају мањинског дела капитала у тим банкама.

Тако је од продаје 34% капитала Нове љубљанске банке (НЛБ) држава добила 435 милиона евра, а тржишна вредност банке била је више него двоструко већа од трошкова њене рехабилитације. Пре тога, нешто слично су радиле и неке развијене земље, тако на пример, када се 90-их година банкарски сектор скандинавских земаља нашао у озбиљној кризи држава тих земаља су одиграле кључну улогу у њиховом оздрављењу. У Норвешкој су три највеће банке национализоване, а држава је у трошкове рехабилитацију банака уложила 2% БДП (тај проценат је био нешто већи у Шведској, а у Финској је он износио 8% БДП). После успешне рехабилитације банака у Норвешкој, држава је уложена средства вишеструко повратила каснијом приватизацијом «опорављених» банака.

Како је то рађено у Србији ?

Сведоци све како данас развијене земље Европе улажу огромна средства за опоравак својих банака које имају потешкоће у пословању и не дозвољавају да дође до ликвидације било које веће европске банке, а наши економски „експерти“ одмах, по преузимању кључних економ-

ских ресора у власти, нису ни покушавали да опораве највеће српске банке него су све учинили да их што пре ликвидирају. Они нису следили искуства успешних земаља у транзицији, него су брзом либерализацијом финансијских токова и уласка страног капитала у банкарску сферу желели да створе привид брзог оздрављења банкарског сектора.

У исто време, страни инвеститори су знали да ће наши економски „експерти“ водити економску политику засновану на Вашингтонском договору, где ће један од кључних елемената бити политика прецењеног курса динара, те да ће им таква економска политика омогућити огромне профите. Такође су знали да то може да траје све док постоји још атрактивне државне имовине која може да се приватизују и приходе од тога усмере у потрошњу.

Да би се што боље «раскрчио простор» за улазак иностраног капитала у банкарску сферу, Народна банка је средином 2001. године покренула поступак санације четири највеће српске банке (*Београдска банка, Инвестбанка, Беобанка и Југобанка*), које су до тада покривале око 90% послова привреде и штедње становништва. Многи су то схватили као жељу Народне банке да се изврши рехабилитација кључних српских банака и сачува домаћи банкарски систем који би могао да допринесе ефикасној државној стратегији економског развоја.

Међутим, креатори ове “операције” имали су сасвим друге намере. Не чекајући ни истек једногодишњег законског рока о санацији, Народна банка, првих дана 2002. године, доноси одлуку о покретању стечајног поступка у наведене четири банке. Тако је створен огроман слободан простор за оснивање нових банака са иностраним капиталом, које су са релативно малим оснивачким капиталом (цензус за оснивање нових банака износио је тада само пет милиона долара) могле да преузму комплетне послове “угашене” четири банке. Напоменимо да је само преузимање штедње грађана било у износу од неколико стотина милиона евра, те да су остварена и велика средства по основу конверзије немачке марке у евро.

Данас су скоро све значајније банке у Србији са већинским иностраним капиталом. Благовремено сам упозоравао (наводећи негативна искуства других држава) да банке у већинском власништву странаца неће финансирати развој, производњу, извоз, модернизацију привреде и отварање нових радних места, него ће становништву одобравати скупе кредите (по каматној стопи која је неколико пута – не процената – већа од просека у ЕУ) за куповину, углавном, увезених роба. Банке у Србији на тај начин остварују огромне профите које на суптилне начине трансферишу у иностранство.

Банке у Србији углавном су се и бавиле кредитирањем становништва и све до пре неколико месеци, због светске економске кризе, имали смо висок раст банкарских кредита становништву.

Као што смо већ нагласили политика прецењене вредности динара обара конкурентност српске привреде, те производња у Србији постаје нерентабилна и таква привреда није у стању да прихвати додатни капитал и банке га усмеравају на кредитирање становништва. Поготово када – тржишно неискусни, доскора незадужени и живећи годинама у приличној оскудици – грађани узимају изузетно скупе кредите и, у недостатку домаће, углавном купују инострану робу (аутомобили, технички уређаји и слично) и на тај начин стимулишу производњу, али не домаћу него производњу у земљама из којих долази та роба али и капитал. И тако капитал који је унет у земљу (којим су странци, кроз приватизацију, постали власници над нашим *породичним сребром*) брзо се враћа тамо одакле је дошао, без значајнији ефеката на запосленост и привредни развој Србије.

С друге стране, у условима добрих зарада на кредитирању наших грађана, имамо и значајан додатни прилив (у суштини спекулативног) капитала у Србију. Овај прилив капитала из иностранства повећава понуду новца коју Народна банка Србије смањује повећањем референтне каматне стопе што иницира додатни прилив капитала из

иностранства и ново повећање референтне каматне стопе од стране Народне банке. Међутим, стране банке знају да је курс динара прецењен, а држава и становништво све више задужени, па су се (при одобравању кредита грађанима) од неминовног пада курса динара заштитиле девизним клаузулама. Грађани су масовно узимали кредите (наивно верујући да ће дугорочно курс динара бити прецењен и зараде исказане у еврима расти), а банке лако одобравају ове кредите јер су валутном клаузулом себе заштитиле од једног важног (девизног) ризика.

Колико то може да траје ?

Упозоравао сам да ће брзо наступи период када се неће имати шта продавати, а због презадужености ни задуживати у иностранству, те ће доћи до неминовног додатног погоршања свих перформанси српске привреде и осетног смањења стандарда запослених. Тада ће се и простор за високе зараде банака (код одобравања кредита грађанима) смањити и доћи ће до одлива спекулативног капитала из Србије што ће за последицу имати осетан пад вредности динара, односно доћи ће до изнуђене девалвације. Презадужени грађани ће (уз осетно смањење плата) тада по кредитима са девизном клаузулом имати и велико повећање динарских рата. Управо огромна задуженост грађана по основу кредита са девизном клаузулом данас одлаже толико неопходну девалвацију динара јер би она одмах довела до редукције потрошње кроз смањење куповне моћи грађана и отежано враћање кредита, а то би изазвало незадовољства дужника што може озбиљно да уздрма актуелну власт.

Повлачењем спекулативног капитала из Србије које су „наше“ банке добиле од својих централа из иностранства и отежано враћање кредита довешће банкарски сектор Србије у тешку ситуацију који ће требати санирати. Мало вероватно је да ће то учинити земље у којима се налазе централе „наших“ банака које су кризу непосредно и креирале и којима је такође неопходна санација. Нажалост већа вероватноћа је да ће нашим „експертима“ поново у „помоћ“

прискочити ММФ (и друге међународне организације) одобравајући кредите (за и онако презадужену Србију) за спас банкарског сектора. Тако ће терет санација банкарског сектора Србије који се налази у рукама иностраних власника сносити наши грађани (поготово генерација које долазе) годинама и деценијама грцајући у дуговима.

Ви се одавно залажете за девалвацију, тврдећи да ће до ње неминовно доће, те да ће најгоре бити уколико она буде стихијски, а не плански, спроведена.

Девалвација би дугорочно имала позитивне ефекте (елиминисање огромног спољнотрговинског дефицита, повећање производње и запослености – и на тој основи дугорочно одрживи раст стандарда грађана) али за то је неопходно време. У почетку су неминовне и одређене жртве, а то је скопчано и са, не малим, ризицима. Сваки дан одлагања, више него потребне девалвације, неминовне жртве и ризике чини све већим, поготову уколико девалвација буде изнуђена, а не плански спроведена.

Тврдње српске управљачке елите да су привредне тешкоће са којима смо се суочили изазване, пре свега, глобалном економском кризом нису тачне. Темеље садашње кризе са којом смо се суочили постављени су на почетку „експертске“ економске транзиције у Србији и годинама потом када је новац обилато притицао (од приватизације и задуживања у иностранству), уместо у развој, усмеравао је у потрошњу и стварана илузија „бољег живота“, као резултат успешности економских реформи. Бећарски начин живота није могао вечно да траје и рачуни су сада стигли на наплату.

Ви тврдите да нам прети опасност да поновимо исту грешку која је учињена са програмом Анте Марковића.

Пре свега, треба рећи да су се реформе Анте Марковића, као и реформе у Србији после 2000. године, заснивале на истим принципима. У основи реформи од пре две деценије био је *»Вашингтонском договору«* који се

управо у то време појављивао и који ће, нешто касније, представљати основу програма реформи скоро свих постсоцијалистичких земаља, или привреда у транзицији, па и Србије. Ради се наике о неолибералном програму радикалних економских реформи (развијеном од стране ММФ-а, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и USAID-а) чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација, а који у суштини представља кодификован програм економског неоколонијализма.

У широј јавности и данас преовладава уверење (које је подстицано и од средстава јавног информисања, поготово такозваних “независних” медија) да је програм Анте Марковића био одличан економски програм који би нам брзо обезбедио «европски стандард» да није дошло до ратних сукоба у земљи.

То за обичне грађане може да изгледа логично јер су плате само у првој години спровођења програма номинално четворостручене (за толико су порасле када се изразе и у немачким маркама - ДМ) али и реално удвостручене (у првој години спровођења програма курс динара према ДМ био је непромењен, а цене су удвостручене). Прецењен курс динара краткорочно је погодовао грађанима (увозне робе је било у изобиљу, а плате су се из месеца у месец номинално и реално повећавале), док је у исто време привредна активност све више малаксавала (за само годину и по дана спровођења програма Анте Марковића, дошло је до пада индустријске производње од 25% и раста незапослености за 18%) што је неминовно водило економском краху. Убрзо је у земљи дошло до хаотичног стања и тадашњи реформатори су то одлично искористили за тврдњу да су њихове „генијалне“ реформе онемогућене у тренутку када само што нам нису дугорочно обезбедиле толико обећавани „европски стандард“.

Међутим, проблем није толико у перцепцији обичних грађана, него у чињеници да и у нашој стручној јавности преовлађује сличан став, па смо после 2000. године

поновили исту грешку. Будући да нисмо извукли праве поуке из реформи Анте Марковића, те смо остали у уверењу да су тадашње реформе које су нас приближавале „европском стандарду“ биле прекинуте „вишом силом“ – распадом СФРЈ, па смо почетком ове деценије поновили исту грешку и реформе темељили на истим принципима. Уколико и садашњи „реформатори успеју да нас увере да за наш економски колапс нису превасходно криве њихове погрешне реформе, те да их је светска економска криза онемогућила да нам обезбедимо толико обећавани „бољи живот“, онда је за очекивати да у будућности по трећи пут „станемо на исте граб(у)ље“. И онда ће, бар на овом примеру, бити у праву циници који за историју – учитељицу живота, кажу како нас она учи да од ње нисмо ништа научили.

Антерфиле 1

ИНОСТРАНИ САВЕТНИЦИ

Већина саветника који су у транзиционе земље долазили из иностранства направили су «блиставе» личне каријере, а за њима је у земљама у којима су гостовали, остајао хаос у привреди и додатно осиромашен народ. Због тога се за њих у иностраној литератури користе називе као “*guest stars*” (“гостујуће звезде” – алузија на артисте који привремено остављају своју трупу, да би на другом месту гостовали и добро зарадили) или “*carpetbaggers*” (“коферашаши” – алузија на чиновнике - авантуриста који су после америчког грађанског рата масовно са Севера одлазили на Југ са једним кофером, а враћали се са огромним богатством) или “*economic hit man*” (“економске убице” – алузија на економске “експерте” који су спремни да за добру плату, без било каквих моралних дилема, обаве сваки посао за послодавце).

Интересантно да ће исти инострани економски саветници из влади Анте Марковића (Џефри Сакс са својим сарадницима) своје услуге нудити многим постсоцијалистичким привредама у транзицији. У неким земљама ће се њихових услуга одрећи, а у неким ће оне бити прихваћене. Време је показало да су најбоље резултате постигле управо земље (на пример, Словенија) које су се одрекле њихових услуга. У земљама где су они били саветници (на пример, Пољска и Русија) постигнути су катастрофални резултати и до опорвка привреда тих земаља дошло је тек када им се захвалило на „помоћи“.

На опаску новинара (*Политика*, 14.10.2002) да су словеначки економисти «отерали» Џефри Сакса (своје-времену мегазвезду транзиције) из Словеније проф. др Јанез Прашникар одговара: *«Нисмо га баш отерали. Он је увек радо виђен гост. Али словеначки економисти су јасно рекли да имају своје становиште које је другачије од његовог. Он је дошао у Словенију као што је ишао и у разна друга подручја. Одржао је говор у Словеначком парламенту, а ми смо после отворено у јавности рекли да није добар такав транзициони пут. Јавност је прихватила наш став. Сакс је имао став који је могао да спроводи у Монголији, али не и у Словенији.»*

У Србији није присутан Џефри Сакс али ту је (после СФР Југославије, Пољске, Русије, Румуније) његов ученик Божидар Ђелић који ће после «српске октобарске револуције» од 2000. година заједно са „експертима“ Г 17 плус (Мирослав Лабус, Млађен Динкић, Радован Јелашић ...) бити главни промотер економских реформи базираних на Вашингтонском договору. Божидар Ђелић овако описује почетак сарадње са Џефри Саксом (видети: Б. Ђелић, *Бољи живот треба мало причекати*, Профил, бр. 37/02): *«На Харварду сам одлазио и на часове Џефри Сакса... (који је упоредо постао саветник и пољске (Мазјовецки) и југословенске (Анте Марковић) владе. На једном од часова он ме је тада питао: «Ти си на –ић. Да ниси случајно из Источне Европе? Ако знаш економију – ајмо заједно!» Буквално већ два дана после тога смо летели за*

*Варшаву... и непрестано сам боравио у Варшави или Београду. У наставку Божидар Ђелић каже: Мене наши људи увек “добронамерно” питају: А ко је то платио?... Док сам био у Русији, моје трошкове сносиле су Фордова фондација, једна финска фондација “Вајдер”, и на крају – Харвард, пошто сам био запослен као саветник Харвардовог Института за међународни развој. А о Харвардовом Институту за међународни развој (*Harvard Institute for International Development - HIID*) и раду њених саветника у Русији подробно пише Џенин Ведл са Института за Европске, Руске и Евроазијске студије Универзитета Џорџ Вашингтон. Наслов и поднаслов њеног рада (“Момци са Харварда сређују Русију. Како су најбољи и најбриљантији амерички “експерти” помогли да се уништи руска привреда”) речито говори сам за себе. (Видети: Janine R. Wedel, *The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American “experts” helped destroy the Russian economy*, *The Nation*, Vol.266, No.20, June 1, 1998.)*

Антерфиле 2

НИКАКАВ ЗАВЕТ ПРЕДАКА – НИКАКВА ОБАВЕЗА ЗА ПОТОМСТВО

Проблем наших реформатора састоји се и у томе што они не схватају да се развој не може подстаћи већом потрошњом, поготово не потрошњом роба из увоза, као што је то случај у Србији. Искуство земаља које су успешно модернизовале своје привреде показује да су они радили супротно – подстицали су штедњу и домаће инвестиције. Један од важнијих елемената успешног развоја Јапана (после Другог светског рата) и земаља Југоисточне Азије (последњих деценија) јесте стратегије развоја која се ослањала на марљивост грађана, малу личну и заједничку потрошњу и високу стопу штедње. Поред тога, раст се поспешивао и потцењивањем вредности домаћег новца,

заштитом домаћих произвођача, добрим образовним системом и постизањем консензуса кроз препознавање колективног интереса. Сличним моделом развоја Кина последње две деценије 85% инвестиција финансира из домаће штедње (15% отпада на стране инвестиције) деценијама бележи двоцифрене годишње стопе раста.

Али у Србији, како то каже колега Слободан Антонић, *мали интерес да подстичу штедњу имају овдашњи реформатори и мисионари. Повећање штедње код сиромашног и у свему потребитог народа не може се извести без јачања националног духа, без крупне државне визије, без снажења националног самопоуздања. Дакле, без неког облика национализма, а српски национализам је кључни баук у идеологији овдашњих реформатора и мисионара, као што је борба против њега кључни разлог њиховог постојања. Међутим, о каквој државној визији и снажењу националног самопоуздања може да се говори када први човек са победничке изборне листе «За европску Србију» (Политика, 23.03.2008) каже да «Никакав завет предака, никаква обавеза за потомство не могу да оправдају то што ће човек протрачити свој живот онако како траже преци или онако како он мисли да ће тражити потомци. Ми немамо право ни због чега, понављам, ни због чега, да људима угрожавамо нормалан, сигуран, бољи живот... Цела историја је саздана на неправдама, увек су јачи тлачили слабије... Ми смо суочени са тим прагматизмом великих сила или прагматизмом моћи који је у стању да наметне међународне односе.»*

Х Х Х

На почетку транзиције у Србији постојало је „хорско певање“ већине наших академских економиста, мањи део се у том опшем „надпевавању“ повукао и није јавно иступао, те је тада мој глас био усамљен међу нашим академским економистима. Међутим, сада када су теоријске расправе о економском неолиберализму постале беспредметне, јер је

неолиберални модел реформисања привреде и у пракси доживео фијаско, почели су да га гласно критикују и сви наши „естрадни“ економисти – *људи за свако време* – исти они који су доскора гласно и ватрено подржавали исти тај неолиберални тржишни фундаментализам и на њему заснованих реформи које се спроводе у Србији.

Интересантан је овај феномен *људи за свако време* – “експерата” који тачно знају када, где и шта треба да кажу, колико и када треба да буду критични, а колико и када апологете. Многи од њих су били високи владини чиновници и саветници 90-их година XX века, да би убрзо после 2000. године постали саветници премијера и министара нове власти и са њима путовали широм Србије водећи медијску кампању („*Србија на добром путу*“ и „*Поносна Србија*“) убеђујући грађане у исправност неолибералног програма економских реформи.

Лепо то недавно рече један мој колега: у једном тренутку си јуродиви ексцентрик који јуриша на ветрењаче, а већ у следећем твоја јеретичка прича постаје опште место које најгласније и најгорљивије шире управо њени дојучерашњи најљући противници. Али свако носи свој крст.